

DOI: 10.46340/ephd.2021.8.1.7

Tetiana Krynytska

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2589-0383>

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

HISTORICAL FEATURES OF D. MORDOVETS' NOVEL «ГАЙДАМАЧЧИНА»

Тетяна Криницька

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ Д. МОРДОВЦЯ «ГАЙДАМАЧЧИНА»

For a long time, D. Mordovets's work was not studied in detail. While most Russian scholars have studied the author's biography and journalism, the analysis of historical processes based on Danylo Lukych's work almost didn't exist. The article analyzes and researches one of the most famous historical phenomena in the history of Ukraine – Haidamachchyna. The study was based on the work of Ukrainian writer Danylo Mordovets and his work «Haidamachchyna». It is from his exploration that one can trace the main motives of the emergence of the Haidamak movements, the peculiarities of the formation of the Haidamak detachments, the role of leaders and the influence of the Haidamak's on the history of Ukraine. The research methodology is based on the principles of historicism, objectivity, consistency, social approach, which encourage the study and generalization of information based on scientific-critical, comparative-historical, systematic and reconstructive analysis of the complex of sources and literature on the subject. This approach is appropriate considering the article's topic remains relevant due to the peculiarities of the historical development of Ukrainian society, the role of its prominent personalities, namely the Haidamak movement leaders, their participation in socio-political and socio-economic life of Ukraine. Based on the work and historical materials, the article analyzes the causes of the Haydamak movement, historical excurses, the role of church and state in the life of peasants, personalities of leaders, including S. Chaly, F. Taran, I. Kharko, M. Zaliznyak. Quotes from the novel «Haidamachchyna» confirm the historical facts and hypotheses about the activities of Haidamak outfits in Ukraine. The article comprehensively explores the literary, fiction and historical features of the work. The scientific novelty is that the proposed topic was never subject of a separate study. Based on the analysis of a wide range of documents, studies, as well as data presented in the work «Haidamachchyna», in the article the history of the Haidamk movement and historical processes that led to the emergence of a new historical phenomenon is comprehensively reproduced. Thus, the emergence of the Haydamak movement was a reaction to the actions of the authorities of the Russian Empire and the Commonwealth in the Right-Bank Ukraine. The Haydamak movement became very popular among the population. Entire outfits led by leaders advocating for the rights and freedoms of the population begin to emerge. Quite often the movement had a radical focus, as hostilities were carried out not only against the burghers, but also against their fellow peasants for profit and enrichment. In general, according to D. Mordovets, the reasons for the emergence of the Haydamak movement were religious, political and socio-economic issues. The problems that arose in Ukraine at that time became decisive for the emergence of peoples movements and confrontations. That is why the work «Haidamachchyna» is a valuable source for analysis and study of historical processes in Ukraine in the second half of the XVIII century.

Keywords: D. Mordovets, Haidamachchyna, Haidamak movement, literature, M. Zalizniak, S. Chaly, Russian Empire, Polish-Lithuanian Commonwealth.

Постановка проблеми. Данило Лукич Мордовець – яскравий представник творчої інтелігенції. Протягом свого життя Д. Мордовець видав значну кількість робіт, присвячених дослідженню історії

України. Творчість Данила Лукича відіграє вагомую роль при вивченні політичних, соціальних та економічних процесів, які відбувалися на території України. Твори автора наповнені не лише фактами та подіями, а й передають настрої населення, опис побуту, пейзажів, притаманних Україні. Найвидатнішими творами автора є: «Гайдамащина» (1872 р.), «Ідеалісти та реалісти» (1876 р.) «Великий розкол» (1878 р.), «Цар і гетьман» (1880 р.), «Похорони» (1886 р.) та повістей «Соловецькі сидіння» (1880 р.), «Мамаєве побоїще» (1881 р.), «Сагайдачний» (1882 р.), «Авантюристи» (1886 р.). У кожній зі своїх робіт Данило Лукич підіймає питання свободи, рівності, законності. Одним із найвідоміших романів Данила Лукича є «Гайдамащина», твір у якому він розкриває всю суть політичних та соціальних процесів, які відбувалися у період формування та розвитку гайдамацьких рухів. Автор проводить паралелі між героями, розкриває причини та суть появи гайдамаків. Як у минулому, так і нині, на тему гайдамацького руху з'являється безліч міфів, які Д. Мордовець допомагає читачам розвінчати.

Мета статті: проаналізувати жанрові та історичні особливості роману «Гайдамащина» Данила Мордовця, дослідити стиль написання твору, художні особливості; охарактеризувати тематику роботи «Гайдамащина»; з'ясувати роль гайдамацького руху на теренах України.

Актуальність теми зумовлена тим, що, тривалий час творчість Данила Лукича Мордовця була забороненою і не була цілісно дослідженою. Якщо сама біографія автора та його публіцистика є більш вивченою, то аналіз творів, а саме методи висвітлення історичних фактів у них, до цього часу детально не вивчені. На підставі аналізу документів, матеріалів, фактів, висвітлених у романі «Гайдамащина», комплексно відтворено основні жанрові та історичні особливості твору.

Аналіз досліджень та публікацій. Безумовно, головним джерелом дослідження творчості Д. Мордовця є його праці. Більшість матеріалів для аналізу та вивчення питання гайдамацького руху висвітлено безпосередньо в романі «Гайдамащина»¹. Варто наголосити, що цінними матеріалами є роботи О. Устинова «Про початок формування літературного стилю Д. Мордовцева»², «Роман Д. Л. Мордовцева «Великий раскол» в контексті російського історичного роману XIX століття»³, де автор аналізує процес становлення Данила Лукича як літератора та обґрунтовує його літературні смаки. Багато науковців-сучасників Д. Мордовця займалися вивченням його творчості. Так, праця В. Момота «Данило Мордовцев – письменник і демократ»⁴, де автор аналізує життєвий шлях Мордовця, його захоплення, особливості його літературного стилю, викладає матеріали особистих листувань Данила Лукича зі своєю дружиною, літераторами та політичними діячами привніс чи не найбільше чітких, детальних фактів про шляхи становлення особистості Данила Лукича. Вагомим вкладом у вивченні літературного стилю митця є праця П. Бикова «Д. Л. Мордовцев. Критико-біографічний опис»⁵, де автор описує підходи Данила Лукича до вибору тем своїх творів, аргументує причини його захоплення тими чи іншими історичними подіями, зокрема зачіпаючи тему гайдамацького руху. Також вивченням творчості Д. Мордовця займалися такі літератори як М. Костомаров⁶, Ю. Лебедев⁷, М. Михайловський⁸. Особливо цінними є здобутки українських вчених у вивченні творчості Д. Мордовця, оскільки до цього часу біографія та художня діяльність автора глибоко не вивчалися. Дослідженням творів Данила Лукича займалися такі вчені як Ю. Музика⁹, О. Новик¹⁰, Ю. Кривченко¹¹. Автори розкривають теми, якими, свого часу, цікавився Данило Лукич, при цьому аналізуючи художню та філологічну складову матеріалів. Варто загадати

¹ Мордовець, Д. (2003). *Гайдамащина*, Дніпропетровськ: Січ, 359.

² Устинов, А. (2013). О формировании литературного стиля Д. Л. Мордовцева. *Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова*, 4, 111-115.

³ Устинов, А. (2015). Роман Д. Л. Мордовцева «Великий раскол» в контексте русского исторического романа XIX века. *Кострома*, 217.

⁴ Момот, В. (1984). *Д.Л. Мордовцев – писатель-демократ*. Москва, 240.

⁵ Биков, П. (1914). *Полное собрание исторических романов, повестей и рассказов Данила Лукича Мордовцева с портретом автора и критико-биографическим очерком*. Санкт-Петербург, 1, 3-38.

⁶ Костомаров, Н. (1990). *Исторические произведения. Автобиография*, Киев: ГУ, 736.

⁷ Лебедев, Ю. (1991). *Даниил Лукич Мордовцев*, Москва, 1, 5-44.

⁸ Михайловский, Н. К. (1900). Литература и жизнь. *Русское богатство*, 9, 108-121.

⁹ Музика, Ю. (2014). Громадсько-політична та наукова діяльність Д.Л. Мордовця (1830-1905 рр.). *Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень*, 65-69.

¹⁰ Новик, О. (2015). Традиційність змалювання козацтва у творчості Д. Мордовця, *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, 136-140.

¹¹ Кривченко, Ю. (2019). Життя і творчість Д. Мордовця: історичний аспект, *Інтернаука*, 7, 15-21.

про напрацювання О. Богдановича¹, який зауважив, що основні твори Д. Мордовця свого часу допомагали зрозуміти помилки народництва, яке переродилося в ліберальний напрям, а в розмовах і вчинках героїв Мордовця збереглися думки та ідеї передових людей того часу. Фактично, вивченням літературознавчої спадщини Д. Мордовця займалися критики ще при житті автора та сучасні науковці продовжують вести детальне, комплексне дослідження історичних процесів, які описував автор.

Виклад основного матеріалу. Творчість Данила Мордовця є дуже багатогранною. Це проявляється як у широті вибору тем, так і деталей, яким автор віддає майже ключове місце у своїй діяльності. Літературність охоплювала усі сторони життя письменника. З дитинства Данило Лукич, будучи нащадком козацького роду, переймався питаннями долі українського народу². Його завжди хвилювало життя селян, роль жінок в історичних процесах, вплив законів та постулатів, виданих владою, на життя простого населення. Найбільший інтерес викликали історичні дослідження Д. Мордовця, написані на основі широкого залучення архівних матеріалів, присвячених насамперед історії народних рухів, різним історично обумовленим формам антикріпосницьких виступів народних мас – «понизова вольниця», бунтарство, «бродяжництво», діяльність самозванців, розкольників, рух Пугачова, Коліївщина, гайдамаччина. Д. Мордовець одним із перших в історичній науці важливі етапи історії Росії розглядав не як дії царів, полководців та законодавців, а як «народний рух», приділяючи «завжди переважну увагу голоті, забутій історією»³. Фактично, питання історичного минулого України відіграє ключову роль у творчості Д. Мордовця. Однією із тем, які захопили митця був гайдамацький рух, який набув свого піку в другій половині XVIII століття на території України.

У 1872 році виходить роман Д. Мордовця «Гайдамаччина». Згодом, у своїх згадках Данило Лукич написав, що приклав значних зусиль, щоб зібрати всі матеріали та факти для достовірності роману⁴. Данило Лукич говорить, що завжди намагався привернути увагу населення до найбільш важливих питань історії: «предметом більшої частини своїх історичних розвідок, як вже неодноразово помічено у пресі, я обирав переважно темні сторінки з історичного минулого російського народу. Однак «Пугачівщина», «Гайдамаччина», історія усіх політичних самозванств і діянь отаманів та розбійників численних зграй понизової вольниці, як поволзької, так і подніпрової, що не можуть не обурювати морального почуття людини, вносячи темний колорит і часом брудні фарби у прожиті російським народом історичні епохи, не можуть все ж таки залишитися чорною плямою на сторінках його історії»⁵. Фактично, Данило Мордовець прагнув зобразити історію як стихійний рух народної маси, «показати тривалий процес розвитку почуттів, настроїв народу»⁶. Сам же автор говорить про свою роботу: ««Гайдамаччина» – підлягає загальному визначенню моїх історичних досліджень – в «Гайдамаччині», з'ясовуються рухи російського народу як на Волзі, у Пугачівщину і у розпалі діянь понизової вольниці, так і на Дніпрі – в останньому політичному спалаху південноросійського народу, який «уманською різнею» закінчив свої ненормальні політичні стосунки з поляками та поклав край історичним рахункам з ними; а по-друге, тому що рух народу у Поволжі і у Подніпров'ї був викликаний одними і тими ж історичними та фізіологічними умовами життя російського народу обох половин нашої великої вітчизни, східної та західної»⁷.

Роман «Гайдамаччина» наповнений багатьма художніми рисами, які філігранно поєднуються з історичними фактами та описами. Однією з найважливіших особливостей роману є багатосторонність мовного простору. У романі зустрічаються відразу чотири значні словесні пласти: літературна мова давньої Русі, народне просторіччя, мова художньої літератури та науково-публіцистична мова середини XVIII століття. Окрім цього, варто відзначити і присутність українського фольклору та просторіччя. Так, автор подає опис передісторії появи гайдамацького руху, змальовуючи процеси, які відбувалися на території України: «південно-російський народ був доведений до жахливого стану, а через це і до ножа – неподобством законів, що ним керували»⁸.

¹ Богданович, А. И. (1900). Воскресшая книга «Знамение времени» г. Мордовцева. *Мир божий*, Санкт-Петербург, 8, 240-254.

² Николаев, П. (ред.). (1990). *Русские писатели*. Москва: Просвещение, 52.

³ Мордовцев, Д. (1871). *Политические движения русского народа*. Санкт-Петербург, 1, 37.

⁴ Мордовцев, Д. Л. (1908). Люди, их слова и дела. *Труды Саратовской ученой архивной комиссии*, XXIV, 6.

⁵ Мордовець, Д. (2003). *Гайдамаччина*, Дніпропетровськ: Січ, 4.

⁶ Михневич, В. (1884). *Наши знакомые*. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Гоппе, 45.

⁷ Мордовець, Д. (2003.) *Гайдамаччина*, Дніпропетровськ: Січ, 6.

⁸ Там само, 10.

Данило Лукич виділяє декілька основних причин виникнення такого явища як гайдамаччина. По-перше, це політичний устрій на території України, який постійно змінювався із приходом нової влади і люди були загнаними в правові рамки, не притаманні їм раніше. Так, автор зауважив: «основним законом, що керував південно-російським народом і віддавав його у кабалу як пану-поляку, так і пану-українцю, був Статут Литовський. Цей дивовижний юридичний кодекс, в основі якого були республіканські форми законодавства, діяв у XVI столітті, а також продовжував діяти і в XVIII столітті, тоді як одна половина Малоросії була під монархічним протекторатом Росії, а друга – під республіканською опікою Речі Посполитої. Поруч з республіканським кодексом, сповненим найбільш варварськими абсурдами діяли так звані великоруські «государеві укази», що виходили з принципу самодержавної влади. А поруч стояли й юридичні абсурди так званого Магдебурзького права, в якому юридичних безглуздь найжорстокішого змісту було не менш, ніж у Литовському Статуті, і вони видавали з головою слабкого сильному, бідного багатому. Цій юридичній плутанині допомагало ще й Бог знає навіщо приліплене сюди саксонське право чи так званий «саксонський порядок»¹. Таким чином, можна побачити, що народ України не мав власного права і тривалий час перебував під правовою юрисдикцією інших країн. Д. Мордовець наголошує, що карні закони щодо українського народу наділялися неабиякою жорстокістю. Автор говорить, що законодавчий процес тогочасної України можна порівняти зі сваволею, оскільки народ майже не мав захисту від держави². Д. Мордовець стверджує, що народне повстання було закономірною відповіддю селян на закабалення і зростання кріпосницького гніту, коли «найвільніша держава майже непомітно перетворювалася на кріпосницьку», коли народ відчував подвійний гніт, «не все тиснув лях, а й свій власний брат, що піднісся і розжився на рахунок іншого, меншого брата»³.

По-друге, через постійні напади з боку Речі Посполитої та Російської імперії на землі України, народ не мав достатньо сил та ресурсів для свого існування: «Малоросія вочевидь руйнувалася. З сильною, грізною для сусідів держави вона перетворювалася на слабку, беззахисну країну. За кількістю свого населення вона могла поставити під рушницю 60000 тільки спискових або реєстрових козаків, а з виборними її армія могла б вийти у поле у кількості 150000 воїнів. Між тим, вже у середині XVIII століття виявилось, що хижачтво зменшило цю армію не на десять, не на двадцять, а на 500%: півторастатисячна українська армія перетворилася на п'ятнадцятитисячну»⁴. Автор наголошує на тому, що бідність та жага до справедливості стали рушійною силою селян. Розорені нападами й утисками, люди не мали іншого шансу на порятунок, окрім войовничих протистоянь. Саме тому серед населення починають з'являтися ініціатори виступів, які формують групи людей, готових чинити опір владі⁵. Д. Мордовець акцентує увагу читачів на тому, що український народ ніколи не був байдужим і завжди боровся за свої права та свободи. Загалом, гайдамацький рух зміг об'єднати майже всі верстви населення: селян-втікачів, найманих робітників, фільварків, міщан, дрібну шляхту й нижче духовенство.

Таким чином, виникнення гайдамацького руху на теренах України було закономірним фактом, оскільки народ, потерпаючи у неволі та злиднях, мусив боротися за свою свободу. Зрозуміло, що мирні протести були приреченими. Оскільки, за будь-які виступи населення суворо карали, іноді навіть смертельно. Саме тому, єдиним шляхом вибороти свої права стали таємні збройні виступи під керівництвом воїнів-ватажків, які скеровували дії своїх угруповань⁶.

У романі Д. Мордовець майстерно описує ватажків гайдамацького руху: С. Чалого, Ф. Тарана, І. Харько, М. Залізняка, називаючи їх «свободолюбивцями»⁷. Автор не виокремлює ні одного із героїв, надаючи їм у творі окрему художню лінію. Окрім того, Д. Мордовець, говорячи про ватажків, користується більше описовим методом, майже не надаючи їм власної оцінки. Частково

¹ Мордовець, Д. (2003.) *Гайдамаччина*, Дніпропетровськ: Січ, 12.

² Быков, П. (1914). *Полное собрание исторических романов, повестей и рассказов Даниила Лукича Мордовцева с портретом автора и критико-биографическим очерком*. Санкт-Петербург, 1, 34.

³ Мордовець, Д. (2003). *Гайдамаччина*, Дніпропетровськ: Січ, 29.

⁴ Там само, 37.

⁵ Dan Ungurianu (2007). *Plotting History: The Russian Historical Novel in the Imperial Age*. Wisconsin: Wisconsin Press, 317.

⁶ Мещерякова, Л. А. (1996). Тема народного восстания в «Вадиме» М.Ю. Лермонтова и публицистических произведениях Д.Л. Мордовцева. *ПГПУ им. В. Г. Беллинского*, Пенза, 5, 97.

⁷ Устинов, А. (2013). О формировании литературного стиля Д. Л. Мордовцева. *Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова*, 4, 112.

описує принцип побудови гайдамацьких загонів, основу яких складали селяни та козаки: «ватажок наказував усім озброюватися, діставати коней і сповіщав, що за наказом вони мали йти руйнувати і плондрувати лядську землю, знищувати нехристь, визволяти з полону церкви Божії і душі християнські»¹. Проте, найбільш радикальними ватажками Д. Мордовець називає С. Чалого та М. Залізняка. Так, про С. Чалого говорить: «самі запорожці були переконані, що Чалий знається з дияволом, що він «знахарує». Таку людину у запорожців називали «характерником»: про нього казали, що він «знає». Таку людину нелегко було знищити, і тому проти надприродної сили потрібні були і надприродні засоби, потрібен був інший «характерник»². Будучи героями населення, вони зробили вагомий вплив на появу гайдамацького руху та його розвиток. Саме завдяки діяльності загонів під керівництвом С. Чалого, Ф. Тарана, І. Харько, М. Залізняка вдавалося чинити супротив та виганяти польських поміщиків, які облаштувалися на Правобережній Україні.

Окрім політичних та соціально-економічних фактів, твір наповнений особливою любов'ю автора до України. Майже всі історії, які наводить Д. Мордовець, пронизані описом ландшафтів України. Данило Лукич встигає показати всю красу природи, побут, традиції населення: «бачив просторі україно-малоросійські степи і розлеглі долини, ліси і великі сади, і красні діброви, ріки, стави, озера запустілі, зарослі мохом, очеретом, непотрібною дядиною. До того ж бачив у різних місцях багато кісток людських, сухих і голих просто неба і сказав собі подумки хто суть сіє? Тих усіх, про що кажу, пустих і мертвих надивившись, відболівши серцем і душею, як красна і сповнена всіляких благ земля і вітчизна наша україно-малоросійська у Пустелю стала, забуту Богом, і славні предки наші, які тут жили, у безвісті пропали»³. Паралельно Д. Мордовець аналізує роль віри та релігії у житті народу. Автор зауважує, що дрібне духовенство завжди виступало на захист селян і намагалось підтримати моральний дух населення. Проте, не даючи власної оцінки віросповіданням, Данило Лукич порівнює православну та католицьку віру. Показано, що католиків сприймали «злом»⁴, яке занастало землі України: «у натовпах простолюдинів, що валили до гайдамаччини на Умань, на Смілу і Чигирин, чулися вигуки: «ксьондзи», «езуїти», «віра поганська латинська», «ляхи католики»⁵.

Цікавою є думка автора, про те, що можливо було б уникнути виникнення гайдамацького руху. Данило Лукич говорить, що протягом років у свідомість людей закладалась ідея поневолення, бідності і, що позбутися цього можна лише рішучими, радикальними діями: «якби на добробут народу у свій час була затрачена праця, якби своєчасно потурбувалися про те, щоб народу легше жилося, то не довелось б пізніше так дорого поплатитися за ту недбалість, з якою ставилися до цього народу ті, хто мали і силу, і можливість дати народу кошти для життя і у крайньому разі не дати йому вмирати з голоду – не дали ні того, ні другого, а разом з тим не навчили його навіть тому, чому повинні були навчити. Через те і склалося і у великоросійського, і в українського народів уперте переконання, що увійшло у повну силу в минулому столітті, про те, що панів треба знищувати; російський народ говорив, що господ «по руках» розбиратимуть, тобто які в кого руки – білі, ніжні або чорні, грубі, мозолясті, і в кого білі руки – тих знищувати. Це народ і виконав у свій час. А український народ мав переконання, що для того, аби на тому світі перейти через вогняну гору, треба набрати цілий лантух панської, польської і єврейської крові і з цим йти на той світ. Ось народ і намагався наповнити лантухи кров'ю у той час, як пани так безтурботно грали і своїм життям, і життям народу, і життям всієї держави»⁶.

Фактично, гайдамаччина стала проявом боротьби за свободу та права простого населення. Сам же автор наголошує, що тривалий час гайдамаків сприймали героями, які змогли чинити опір загарбникам, які підіймали моральний дух народу, зароджували в людях віру у власні сили та могутність. Проте, паралельно з цим, Д. Мордовець показує, що з часом відношення до гайдамацького руху змінювалося. Оскільки, стиралась грань між боротьбою за свободу і мотивами власної наживи. Досить часто люди нападали один на одного, грабували власні родини, вбивали близьких аби отримати більше матеріальних здобутків: «гайдамак перетворився на простого

¹ Мордовець, Д. (2003). *Гайдамаччина*, Дніпропетровськ: Січ, 49.

² Там само, 52.

³ Там само, 74.

⁴ Быков, П. (1914). *Полное собрание исторических романов, повестей и рассказов Данила Лукича Мордовцева с портретом автора и критико-биографическим очерком*. Санкт-Петербург, 1, 21.

⁵ Там само, 91.

⁶ Мордовець, Д. (2003). *Гайдамаччина*, Дніпропетровськ: Січ, 168.

розбійника і вже вбивав не поляків і не євреїв, а своїх ближніх, ні милуючи ні батька, ні матері, такі розбійники були і у Великій Росії поміж понизових добрих молодців, де особливо, за народними піснями, відомий страшний розбійник-жінка, а саме «дівчина Пелагеюшка», яка вбила батька з матір'ю, вбила рідного брата і вийняла з нього живе серце»¹.

Загалом, гайдамацький рух був досить суперечливим явищем в українській історії. З одного боку, він допоміг згуртувати народ, підняти і об'єднати проти спільного ворога, а з іншого боку став проявом безчинства по відношенню до своїх близьких та шляхом легкої наживи. Темі гайдамачини присвячено багато творів та поезій, де описуються та звеличуються дії ватажків. Д. Мордовець у своєму романі наводить поезію Т. Шевченка «Гайдамаки»²: «розійшлися гайдамаки, куди який знає: хто додому, хто в діброву, з ножем у халяві, жидів кінчать. Така й досі осталася слава»³. Так, гайдамаки отримали велику популярність як при житті, так і після, оспівуючись в піснях, віршах, творах.

Висновки. Таким чином, поява такого явища як гайдамачина було закономірним явищем. Д. Мордовець максимально наближає читача до історичної події. Автор розповідає про гайдамаків не за рахунок «заглядання у приватне, домашнє життя», а за допомогою розгортання тих індивідуальних змін, що відбувалися, на його думку, з історичними особистостями, представленими ним у ролі персонажів. Автор акцентує увагу на факторах, які сприяли зародженню гайдамацького руху: судочинна система, віросповідання, відсутність раціонального земельного поділу, обмеження прав та свобод населення. Данило Лукич, як митець, показує пряму залежність долі своїх персонажів від змін віх історії, разом з цим показуючи повноту вибору їх дій. Автору вдається створити не просто копію історичної хроніки, а змусити історичну хроніку розкритися як твір мистецтва зі всіма притаманними рисами художньої праці. Загалом, Д. Мордовець на основі архівних матеріалів народних переказів, фольклору зміг проаналізувати історичні процеси, які відбувалися на території України в середині XVIII століття та розкрив тогочасні соціально-економічні та політичні питання.

References:

1. Bogdanovich, A. I. (1900). *Voskresshaia knyha «Znamenye vremeny» h. Mordovtseva* [The resurrected book «The Sign of Time» by Mordovtsev]. St. Petersburg: Myr bozhyi [God's world], 8, 240-254. [in Russian].
2. Вук, П. (1914). *Polnoe sobranie ystorycheskykh romanov, povestei y rasskazov Danyyla Lukycha Mordovtseva s portretom avtora y krytyko-byohrafycheskym ocherkom* [A complete collection of historical novels, short stories and short stories by Daniil Lukich Mordovtsev with a portrait of the author and a critical-biographical essay]. St. Petersburg, 1, 38. [in Russian].
3. Dan Ungurianu. (2007). *Plotting History: The Russian Historical Novel in the Imperial Age*. Univ of Wisconsin Press. [in English].
4. Kostomarov, N. (1990). *Ystorycheskye proyzvedeniya. Avtobyohrafiya* [Historical works. Autobiography]. Kyiv: Kiev State University]. [in Russian].
5. Kryvchenko, Y. (2019). Zhyttia i tvorchist D. Mordovtsia: istorychnyi aspect [Life and creativity of D. Mordovts: the historical aspect]. *Internauka* [international Science], 7, 15-21. [in Ukrainian].
6. Lebedev, Y. (1991). *Danyyl Lukych Mordovtsev* [Daniil Lukich Mordovtsev]. Moscow, 1, 5-44. [in Russian].
7. Meshcheryakova, L. A. (1996). Tema narodnoho vosstaniya v «Vadyme» M.Yu. Lermontova y publitsystycheskykh proyzvedeniakh D.L. Mordovtseva [The theme of the popular uprising in «Vadim» M.Yu. Lermontov and journalistic works of D.L. Mordovtseva]. *PHPU ym. V. H. Belynskoho* [PGPU of V.G. Belinsky], 5, 93-97. [in Russian].
8. Mikhailovsky, N. K. (1900). Lyteratura y zhyzn [Literature and life]. *Russkoe bohatstvo* [Russian wealth], 9, 108-121. [in Russian].
9. Momot, V. (1984). *D.L. Mordovtsev – pysatel-demokrat* [D.L. Mordovtsev is a writer-democrat]. Moscow. [in Russian].
10. Mordovets, D. (2003) *Haidamachchyna* [Gaidamachchina]. Dnipropetrovsk: Sich. [in Ukrainian].
11. Mordovtsev, D. (1871). *Polytycheskye dvizheniya russkoho naroda* [Political movements of the Russian people]. St. Petersburg, 1. [in Russian].
12. Mordovtsev, D. L. (1908). Liudy, ykh slova y dela [People, their words and deeds]. *Trudi Saratovskoi uchenoi arkhyvnoi komysii* [Proceedings of the Saratov Scientific Archive Commission], XXIV, 4-7. [in Russian].
13. Muzyka, Y. (2014). Hromadsko-politychna ta naukova diialnist D.L. Mordovtsia (1830-1905 rr.) [Socio-political and scientific activities of D.L. Mordovets (1830-1905)]. *Istorychni, sotsiologichni, politologichni nauky: istoriia*,

¹ Мордовець, Д. (2003). *Гайдамачина*, Дніпропетровськ: Січ, 329.

² Шевченко, Т. Г. (1928). *Гайдамаки*, Київ: ДВУ, 123.

³ Там само, 42.

- suchasnyi stan ta perspektyvy doslidzhen* [Historical, sociological, political sciences: history, modern country and perspectives of the past], 65-69. [in Ukrainian].
14. Mykhnevych, V. (1884). *Nashy znakomie* [Our friends]. St. Petersburg: Printing house of Eduard Goppe. [in Russian].
15. Nikolaev, P. (ed.) (1990). *Russkyye pysately* [Russian writers]. Moscow: Prosveshchenye. [in Russian].
16. Novyk, O. (2015). Tradytsiiniist zmaliuvannia kozatstva u tvorchosti D. Mordovtsia [The tradition of making the cossack in the creativity of D. Mordovts], *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii* [Literary process: methodology, names, tendencies], 136-140. [in Ukrainian].
17. Shevchenko, T. H. (1928). *Haidamaky* [Gaidamaki]. Kyiv: DVU. [in Ukrainian].
18. Ustynov, A. (2013). O formyrovanyy lyteraturnoho styliia D. L. Mordovtseva [On the formation of the literary style of D.L. Mordovtsev]. *Vestnyk KHU ym. N.A. Nekrasova* [Bulletin of KSU N. A. Nekrasov], 4, 111-115. [in Russian].
19. Ustynov, A. (2015). *Roman D. L. Mordovtseva «Velykyi raskol» v kontekste russkoho ystorycheskoho romana XIX veka* [The novel by D. L. Mordovtsev "The Great Schism" in the context of the Russian historical novel of the 19th century]. Kostroma. [in Russian].